

Slavenopstand op de Neptunus

Ruud Paesie

Slavenopstand op de Neptunus

Kroniek van een wanhoopsdaad

WalburgPers

Deze uitgave kwam tot stand mede dankzij financiële steun van Prins Bernhard Cultuurfonds Zeeland, Slavenkas Zierikzee, Familiefonds Hurgronje en Boekenfonds Elisabeth Grent/F.J.A.M. van der Helm.

© 2016 Ruud Paesie, p/a Uitgeversmaatschappij Walburg Pers, Zutphen

www.walburgpers.nl

Afbeelding omslag: 'Het Springen' van een Nederlands schip, tijdens een gevecht met een Engels schip, 1781. Kopergravure van Dirk de Jong. Rijksmuseum, Amsterdam, RP-P-OB-85.198

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voorzover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16b Auteurswet 1912 juncto het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351 zoals gewijzigd bij Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Zoveel mogelijk is getracht de eventuele rechthebbenden van de afbeeldingen te achterhalen. Rechthebbenden die in dit verband niet zijn benaderd wordt verzocht zich met de uitgever in verbinding te stellen.

Omslagontwerp: Erwin Bomans, BNO Leucc!, Goor
Vormgeving binnenwerk: Marijke Maarleveld, ViaMare, Zutphen

ISBN 9789462491304
NUR: 691

Inhoudsopgave

Inleiding 7

HOOFDSTUK 1 Koopvaart van Zierikzee in de
tweede helft achttiende eeuw 11
Rederij 11
Bestemmingen 14
Neergang 16

HOOFDSTUK 2 Nederlandse slavenhandel na 1730 21
Organisatie van de slavenhandel 22
Verzorging aan boord 25
Oproer 27

HOOFDSTUK 3 De *Neptunus*, haar reders en bevrachters 31
Het schip 32
Reders en kapitein 49
Bevrachter en boekhouder 50

HOOFDSTUK 4 Opvarenden en lading 55
Bemannings en passagier 56
Handelswaar 58
Instructies 61

HOOFDSTUK 5 Scheepsreis naar Afrika 63
Tegenslagen 64
Mourée 81

HOOFDSTUK 6	Slavenopstand	83
	<i>De revolte</i>	83
	<i>Gevolgen</i>	86
	<i>Rampspoed of wanhoopsdaad</i>	88
HOOFDSTUK 7	Nasleep	91
	<i>Repatriëring</i>	91
	<i>Slepende verzekeringskwestie</i>	92
	<i>Wesselman en het politieke debat</i>	95
	Slotbeschouwing	115
	Noten	121
	Gebruikte afkortingen	131
	Bronnen & literatuur	133
	Register op persoons- en scheepsnamen	141

Inleiding

Na twintig jaar onderzoek publiceerde de Nederlandse historicus Johannes Postma in 1990 *The Dutch in the Atlantic Slave Trade, 1600-1815*, de belangrijkste kwantitatieve studie over de Nederlandse slavenhandel tot nu toe. Daarin besteedt hij ook aandacht aan revoltes aan boord van Nederlandse schepen en noemt onder meer de twee enige opstanden uit de Nederlandse geschiedenis waarbij slaven de macht over het schip overnamen. Dat gebeurde op de *Vigilantie* in 1780 en de *Neptunus* in 1785. Tijdens dat laatste oproer lag het schip nog op de Afrikaanse kust en kreeg de wanhopige bemanning hulp van een Engels slavenschip. Dat loste volgens Postma een kanonschot op de *Neptunus*, dat ongelukkigergewijs de kruitkamer trof, die explodeerde.¹ Tien jaar later nam zijn Nederlandse collega Piet Emmer de voorbeelden van Postma over en publiceerde die in zijn bekende overzichtswerk *De Nederlandse slavenhandel 1500-1850*. Daarin noemt hij het incident op de *Neptunus*: ‘de meest dramatische opstand aan boord van een Nederlands slavenschip’.²

Postma was niet de eerste die over deze slavenopstand publiceerde. Dat was de Amerikaanse historicus Philip D. Curtin, die in 1967 uit een achttiende-eeuwse brief van een Anglicaanse missionaris citeerde.³ Dezelfde brief was ook de bron in: *If we must Die: Shipboard Insurrections in the Era of the Atlantic Slave Trade* van Eric Robert Taylor. Daarin spreekt de auteur zijn twijfels uit over de oorzaak van de ramp: ‘Sadly, this incident ended with the explosion of the Dutch slaver, either set off intentionally by the Africans on board or caused by a cannon shot from the English ship, resulting in the deaths of anywhere from two hundred to five hundred slaves’.⁴

Andere Amerikaanse historici daarentegen waren een stuk stiller over de toedracht van de explosie. Zo meent Isidor Paiewonsky in zijn *Eyewitness account of slavery in the Danish West Indies* dat de opstandige slaven de *Neptunus* zelf opbliezen toen elk uitzicht op vrijheid

hen ontnomen was.⁵ Ook Paiewonsky baseert zich op een contemporaine brief, geschreven door Paul Erdmann Isert. Deze Duitse botanicus werkte vanaf 1783 als opperchirurgijn voor de Denen en tijdens zijn driejarig verblijf op de West-Afrikaanse kust schreef hij brieven aan zijn vader. In 1788 werden die gepubliceerd, onder de titel *Reise nach Guinea und den Caribäischen Inseln in Columbia*.⁶

Paiewonsky's collega, de activistisch bekendstaande Marcus Rediker, deelt zijn mening. Hij noemt de dramatische ontkenning van de slavenopstand op het Nederlandse slavenschip als één van de twee voorbeelden van 'the least common but most spectacular mass suicide involved blowing up the entire ship' uit de trans-Atlantische slavenhandel. Rediker baseert zich daarbij op een krantenartikel in de federalistische krant *Independent Journal* uit 1786, waarin de kapitein van het Engelse schip verslag deed van de tragische gebeurtenis.⁷

Revoltes aan boord van Europese schepen kwamen relatief weinig voor. Vooral als we ons realiseren dat inmiddels bijna 36.000 gedocumenteerde trans-Atlantische slavenreizen bekend zijn. Taylor kwam in zijn onderzoek op nog geen 500 opstanden, gepleegd tussen 1500 en 1865. Veruit de meeste vonden in de achttiende eeuw plaats. Het werkelijke aantal zal waarschijnlijk hoger zijn, want niet alle vormen van verzet werden geregistreerd. Van veel slavenreizen zijn überhaupt geen gegevens bekend. David Richardson, een van de grondleggers van de veel geraadpleegde database, *The Trans-Atlantic Slave Trade Database*, schat dat waarschijnlijk 10 procent van alle slavenschepen met een of andere vorm van verzet te maken heeft gehad. Daartoe rekent hij ook vluchtpogingen, individuele ontsnappingen of vrijdelde opstanden.⁸ Verder zijn nog een aantal grote scheepsrampen bekend, waarbij vele honderden doden vielen. Bekende voorbeelden zijn de rampen op het Deense slavenschip *Cron Prindzen* en het Franse schip *Badine* in 1705. Op het eerste schip brak brand uit, waarna de kruitkamer explodeerde, wat de dood van ruim 800 slaven tot gevolg had. Ook de *Pallas*, een Engels slavenschip, verloor 600 slaven toen het in 1761 de lucht invloog. Hoewel er onduidelijkheid bestaat over de toedracht van deze rampen, wordt slavenoproer niet uitgesloten.⁹

In zijn chronologische lijst met 'Shipboard Slave Revolts' vermeldt Taylor welgeteld negen slavenopstanden, voornamelijk op Engelse schepen, waarbij het schip explodeerde. In twee gevallen lag de oorzaak

bij de bemanning, bij vier andere revoltes wezen bronnen de opstandelingen als schuldigen aan en van de resterende drie rampen was de toedracht onbekend.¹⁰

De tragedie op de *Neptunus* was dus een zeer uitzonderlijke en dramatische gebeurtenis, waarnaar opmerkelijk genoeg nauwelijks onderzoek is verricht. Dat deze slavenopstand aan de aandacht van onderzoekers ontsnapt is, kan deels verklaard worden door gemis aan bronnenmateriaal. Bijna alle boeken, documenten en papieren van de *Neptunus* zijn bij de ramp verloren gegaan.¹¹

Tijdens onderzoek naar de Zeeuwse rol bij de Atlantische vaart stuitte ik op een notariële akte in het Gemeentearchief Schouwen-Duiveland te Zierikzee. Daarin wordt melding gemaakt van het schip *Neptunus* dat ‘op de kust van Guinee in de lugt gesprongen’ was.¹² Dat was het beginpunt van een diepgaand bronnenonderzoek dat via een spoor van voornamelijk notariële akten in Zierikzee naar Amsterdam leidde en vandaar naar Den Haag, Eindhoven, Brugge, Goes en nog een aantal andere steden. Daarbij doken onder meer chartercontracten op, verklaringen van opvarenden van de *Neptunus* en correspondentiestukken tussen gezagvoerders. Op basis van deze unieke documenten kon een nauwkeurige reconstructie worden gemaakt van deze dramatisch verlopen scheepsreis.

Zo’n tragedie roept allerlei vragen op. Waar kwam het schip bijvoorbeeld vandaan, waren er bepaalde dingen voorgevallen die tot de slavenopstand hebben geleid en niet te vergeten: was de explosie het gevolg van een verdwaalde kanonskogel of een ultieme wanhoopsdaad. Met deze studie wordt een onderbelicht stukje geschiedenis uit het Nederlandse slavernijverleden aan de vergetelheid onttrokken.

Omdat de *Neptunus* uit Zierikzee afkomstig was, zal eerst aandacht worden besteed aan de handel en scheepvaart van deze Scheldestad. In de daaropvolgende hoofdstukken wordt langzaam ingezoomd op de slavenhandel, het schip, de reders en de voorbereidingen van de reis. De opstand en de nasleep komen in de laatste twee hoofdstukken aan de orde en het boek eindigt met een slotbeschouwing, waarin de conclusies worden getrokken.

Het onderhavige werk is niet louter en alleen het resultaat van individueel archief- en literatuuronderzoek en vele uren schrijven, maar

tevens het product van samenwerking met meerdere deskundigen en instanties. Voor de totstandkoming van dit boek wil ik de medewerkers van de bezochte archieven bedanken voor hun hulp, in het bijzonder Huib Uil, archivaris van het Gemeentearchief Schouwen-Duiveland. Verder ben ik de volgende deskundigen zeer erkentelijk voor hun hulp en de kennis die zij met mij wilden delen: Leo Balai, Piet Emmer, Albert Scheffers, Gerhard de Kok, Dienne Hondius en Henk den Heijer. Speciale dank ben ik ook verschuldigd aan Aafke Verdonk-Rodenhuis die het manuscript op zorgvuldige wijze corrigeerde. Zonder financiële ondersteuning van verschillende fondsen was de uitgave van dit boek niet mogelijk geweest. Daarom dank ik alle stichtingen, die in het colofon nader bij naam worden genoemd, voor hun geldelijke bijdragen aan *Slavenopstand op de Neptunus*.